

„Nem éppen nagy, de célszerű épületecske”

1854. december 16-án avatták fel az újonnan felépült színházat Szabadkán. A színházat bérlő, Szegedről érkezett direktor - Latabár Endre társulata Jósika Miklós *Két Barcsai* című krónikás drámáját vitte színre az országos visszhangot keltett estén.

Cikkünk a százötven évvel ezelőtt történt eseményt s ennek előzményeit idézi fel, részben eddig publikálatlan levéltári dokumentumok segítségével.

*

ELŐZMÉNYEK

Az első magyar hivatásos társulat Szabadkán 1816-ban kért játszási engedélyt, de nem valószínű, hogy még abban az évben sor került a Láng Ádám János vezetése alatt álló együttes vendégjátékára, mivel azonban arra sincs bizonyíték, hogy ez nem történt meg, némi fenntartással ugyan, ám nem alaptalanul, ezt az évet tekinthetjük a bácskai/bánáti magyar nyelvű színjátszás kezdetének. Az előadásokat mintegy három évtizeden át előbb a gimnázium dísztermében, majd az országos gyakorlatnak megfelelően a városi kocsmá(k)ban, vendégfogadó(k)ban, illetve alkalmi nyári aréná(k)ban tartották. De mivel Szabadka - ahol dokumentálhatóan 1818-tól szinte évente tartottak magyar vándortársulatok színházi előadásokat - igen rövid idő alatt a vidéki színházi élet egyik központja lett (s maradt is 1918-ig), egyre sürgetőbbé vált egy állandó kőszínház (és szálloda) felépítése („Városi, úgynevezett nagy vendégfogadónak országosan

ismert roskadt állapotbani léte, s színházi terem hiánya egész figyelmünket több évek óta már a szükséges építési alap megszerzésére sürgetőleg igénybe vevé”).

Ahhoz, hogy egy város színházat (és a színházzal egy épületben levő városi nagy vendégfogadót/szállodát) építhessen, ahogy Szabadkán tervezték, alapvetően két dolog kellett: anyagiak és engedély. Egy fennmaradt fogalmazvány-piszkozat szerint a város már 1845-ben rendelkezett a szükséges pénzalap legnagyobb részével s volt terv és kidolgozott költségvetés is, amit felsőbbi „kegyes jóváhagyásul” felterjesztettek a Kincstári Tanácshoz, ahonnan azzal a megjegyzéssel küldték vissza az iratokat, hogy az 52 305 forintnyi pénzsumma nem elegendő. A város új költségvetést készített, amelyet a nevezett tanács elfogadott, s „további halasztás nélkül legfelsőbb királyi kegyelmes jóváhagyásul” az uralkodóhoz felterjesztett. Miután erre hónapokig nem érkezett válasz, a város – mert a „kérdéses nagy vendégfogadó építésének szüksége naponta súlyosan éreztetik” (a színházat a sürgető kérelem nem említi!) – az uralkodóhoz fordult, hogy „a budai építészeti igazgatóság által már átvizsgált, s helybenhagyott terv” és költségvetés alapján megsürgesse az engedélyt. Megjegyezvén, hogy „a téglá s mész már előkészítve lenne”, s az építkezést „legcélszerűbben jövő 847-ki tavasszal mindjárt megkezdhetnék”, ha a „császári királyi” felség, kit „jobbágyi hódolattal legalázatosabban” kérnek, az erre vonatkozó engedély megadását méltóztatná jóváhagyni.

Hogy milyen eredménnyel járt a felség „legalázatosabb szolgálai és örök hűségű alattvalói”-nak levele, arra nézvést nincs adatunk, az azonban bizonyos, hogy az épület alapjait 1848 márciusában tették le, amint erről még az előző év szeptemberében rendelkezett a városi tanács, midőn a szükséges munkálatokra az árlejtés feltételeit megszabta: „Az épület falai jövő évben felemeltetni s fedél alá véteni határozatván, mire nézve kötelesek leendnek a kőműves, kovács s kőmetsző, bádogos, cserepes mesterek jövő év tavasz elején, mihelyt az idő megengedi, munkához fogni”. Az építkezést, melynek ütemtervét is meghatározták („egyébiránt asztalos, lakatos, mázolás, bádogos s üveges munkák, valamint az öntött vasmunkák s egyéb vasszerek 1849-ik évben készítenődök, illetőleg kiszorgáltandók lesznek”), a politikai események miatt, természetesen nem folytat(hat)ták. Erre – miután sikerült megakadályozni, hogy az önkényuralomban az alapokra ne kaszárnya épüljön – csak néhány évvel később került sor; előbb, 1853-ban a vendégfogadó, majd a következő évben a színház is felépült Szabadkán, amelyre a *Magyar Sajtó* 1855-beli tudósítása szerint „az évenként szaporodó építkezések” jellemzőek, s ahol a civilizációt szolgáló munkálatok – „mint kő- és vasutak csinálása, iskolák rendezése, kaszárnyák építése, intézetek fölállítása, melyek vagy hiányoznak, vagy nincsenek

még kellő karba helyezve, továbbá erdőszaporítás, s melyek a város kényelmeihez tartoznak, mint kivilágítás, kövezet, mulató helyek emelése” – a teendők sorába tartoznak. Hogy a város a „polgárisodottság” útjára lépett, bizonyítja az iskolák száma („egy algyimnasium 4 osztállyal, 6 főelemi osztály, jelesen: 4 fi és 2 leány osztállyal, 7 külvárosi alelemi osztály, továbbá egy rajztanoda, egy női kézimunkaosztály, egy 3 osztályból álló úgynevezett ismétlő, melybe ünnepnaponkint a mesterinasok járnak, s végre egy kereskedelmi osztály”), a „nagyobbszerű állandó” színház, vele egy tető alatt egy redutépület, „melyben egy nagyobbszerű bálterem, két ebédlő s egy közkávéház 16 vendégszobával s 9 bolttal létezik”, s ahol legközelebb a „műveltebb osztálynak casinója” is helyt kap, melynek már 1840-ben 185 bejegyzett tagja volt, köztük a városban legismertebb családok (Antunovits, Czorda, Hirsch, Manojlovits, Markovits, Mukits, Pertits, Rudits, Sztipics, Sztojkovic, Vermes, Vojnits stb.) több tagja is.

A SZÍNHÁZ

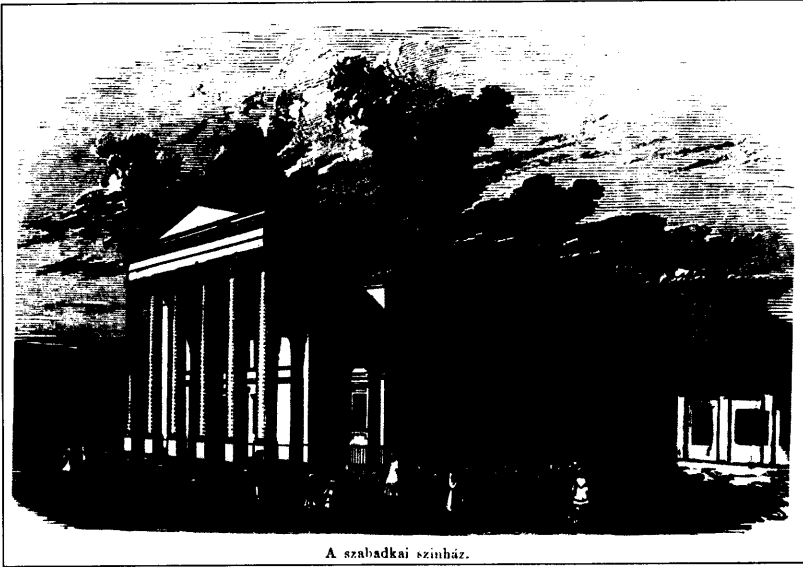
Hogy pontosan mikor fejeződtek be a vendégfogadó építési munkálatai, nem tudni, az viszont ismeretes, hogy a színház építéséről a városi tanács 1854. május 8-án határozott, amikor az elnöklő polgármester, Antunovits Pál indítványára megbízták a „nagy vendégfogadó építésére felügyelő választmány-t”, hogy a színház „tökéletes felépítésére nézve” „érdemben az előleges intézkedéseket” tegye, az építkezés irányításával pedig Manojlovits János alpolgármestert bízták meg. Ennek eredményeként alig egy hónap elmúltával számolt be a városi építészeti felügyelő, Scultéty János, hogy elvégezték a „városi színház tökéletes felépítéséhez megkívántató kőműves- és ács munkák előmérését és költségvetését”, amit bemutatott a tanácsnak, s ezt elfogadva a tanács engedélyezte az árlejtést. Ennek alapján került sor a „megkívántató tölgyfa oszlopok, fenyőfa deszkák, valamint kőműves-, lakatos- vagy kovács- és gibsmunkákra” vonatkozó árlejtési hirdetmény közzétételére, majd a kiválasztott vállalkozókkal a szerződések megkötésére, melyekből az a pont sem hiányzott, mely szerint a város a szerződésben foglaltak (ár, határidő) betartása céljából biztosítást kért. Így például Kladek Márk és István kőművesek lekötötték „a tulajdonukhoz tartozó /az/ 1ső körben 418 és 419ik számok alatt levő két házat és 30 kapa szőlőt”, amely javak felett, szerződésszegés esetében a város rendelkezhet.

A szükséges adminisztratív és jogi formaságok megtételét követően indult meg a már meglevő alapokra (s nyilván falakkal is rendelkező) színház építése. Hogy milyen anyagból mennyit használtak fel, arra nézve nincsenek pontos adataink, az egyes anyagok átvételéről készült jegyzőkönyvi kivonatokból azonban megtudni, hogy „a színházi páholyok és kar-

zat falakhoz tökéletesen kiegészített 10-12 ezer téglára” volt szükség, hogy 272 mázsa meszet vásároltak Mayer József bajai kereskedőtől, hogy 100 kéve nádat, 1551 akó homokot szereztek be, sőt, azt is, hogy mennyit fizettek a fuvarosoknak és a teherhordóknak. De a jegyzőkönyvekből tudni azt is, hogy a páholyok készítésére, dekorációra és a színpad („Játszó hely”) és a nézőhely padlása „elrekesztésére a hideg és zug meggátlása tekintetéből” 600 szál „jó száraz 12/14 // széles két öl (1 öl = kb. 1,8 méter) hosszú 5/4 // vastag deszkát” vásároltak, vagy hogy miután a páholyok elkészítését vállaló pesti asztalosok visszamondták a megegyezést, a város a helybeli ácsokkal bocsátkozott alkuba és egyezett meg. A munkálatok tempójáról is a jegyzőkönyvek tanúskodnak, mivel azok a mesterek, akik eleget tettek vállalt kötelezettségüknek, kérték járandóságuk kifizetését vagy ennek egy részét, ha a szerződés rátáiban történő kifizetésről rendelkezett, s ha kérelmüket a városi építészeti felügyelő és a bizottsági tagként kijelölt képviselők ezt jogosnak találták, amiről jelentést írtak a tanácsnak, s melynek jóváhagyása után a városi házi pénztár a kifizetésre utasítást kapott.

Külön, ám semmiképpen sem mellékes gondot jelentett az épület színházi rendeltetésének, funkciójának biztosítása. Erre a kor egyik legismertebb szakemberét kérték fel és nyerték meg - Telepi Györgyöt, a Nemzeti Színház népszerű komikus epizodistáját, több darab szerzőjét és fordítóját, akiről színjátszásunk konstituálódásában jelesen közreműködő Fáy Andrásról tudjuk, hogy „Valódi gyöngye volt a vándortársulatoknak, mint festő, dekoratőr, gépész, építő, rekvizitőr, tűzfény- és árnyjátékos”.

Telepit, kit a „Játszóhely gépezet, valamint a kurtinák, kulisszák és a többi kívántató festések készítésére” választottak ki, Antunovits Pál polgármester vezetésével városi küldöttség kereste fel Pesten, és előleget fizetve állapodott meg vele, illetve az általa ajánlott mesterekkel, s tette ezt annál is inkább, mert az alku eredményeként a munka „jóval kevesebbe kerülend, mint a már elvben elfogadott költségvetésben felvéve volt”, ahogy a küldöttség jelentését jóváhagyó tanács jegyzőkönyve elégedéssel nyugtázta. A Telepi által készített s a város által elfogadott költségvetés szerint a „színpadi belső szerkezet” (az „Öszves színpadi festések, 12 függöny, hozzávaló vászna, álfalainak, függönyeinek fa- és vasmunkája, mellékdarabokkal és festősegédekkel”, valamint a „Maschineria munka, álfalak szekerei, kötelek, ezekhez tartozó mindennemű fa- és vasmunka, asztalos segédekkel, belbútorzat”) 5100 forinttól 5250 forintig, a nézőhely felszerelése („122 zártszék vasalása, fa-, kárpitos munka”, a páholyok kárpitozása, a mennyezet kifestése, a nagy csillár, a rivaldalámpák, egy négyágú lámpa az előcsarnokban és a „két nagy utcai lámpa”) pedig 2028 és 2195 forint között fog kerülni.

A szabadkai színház.

A Telepivel kötött részletes szerződésből tudjuk, hogy a szerződő vállalkozó „tartozik egy színpadi tervet készíteni”, s város elfogadása után ennek kivitelezését vezetni, továbbá tartozik a „meghatározott mennyiségű és minőségű díszletekhez szükséges kellékeket, úgymint vásznat, festéket megvenni, elkészítését, varrását saját költségén eszközölni, ehhez annyi és oly segéd embereket szintén ennen költségén szerezni, hogy a színház folyó év végével megnyitható legyen”. A 12 egész függönyből az egyik redőzött előfüggöny, a többi pedig egy-egy lovagtermet, úri termet, polgári szobát, oszlopos termet, parasztszobát, tömlöcöt, sötét erdőt, erdős vidéket, várost, kertet és sík pusztaságot ábrázolt, de köteles volt a függönyök-höz tartozó négy vagy hat, összesen ötvenkét álfalat is megfesteni. Továbbá festenie kellett „mellékdarabok”-at is, úgy mint „három rendbeli (=féle) vizet, az egész színpad hátulsó utczáján keresztül, melynek egyike partjait is ábrázolja, egy rendbeli hét láb magasságú kőfalat, az egész színpadon keresztül, ehhez alkalmazható várkaput és egy kertkaput rostélyzatra. Két rendbeli galériát (= erkély, árkádos folyosó?) szinte az egész színpadon keresztül érőt, egy emeletes practicabilis (=használatra alkalmas) ajtó és ablakú házat, egy földszinti polgári, egy parasztházat és egy kunyhót, két nagyobb, két kisebb sziklarészletet, négy virágbokrot, négy zöld bokrot, két nagy terebély fát, két kisebb fát háttérbe valót”, s készítenie kellett „egy gyeppadot és egy kőpad idomát, két fenyőfát, két szomorúfűz fát, egy sziklabarlangot, egy rózsalugast, egy zöld lugast”, valamint szökökutat, parasztkutat, egy nagyobb és egy kisebb csónakot, ajtókat, ablakokat, „egy kápolnát, egy közönséges és egy úri kandallót, hat vörös

mennyezetet, négy levegő és három erdő, két sötét mennyezetet”. Ezenkívül Telepi feladata volt a „mellékdíszletek ráházát, vasrészleteit ennen költségén kiállítani, továbbá a függönyök köteleit, a gépezethez tartozó minden csigákat, a csigák lédait, a sűgő házát, a lámpák gépét [...] és az álfalak megett álló lámpatartókat, a súlyegyenlítő terhek tokjait [...], továbbá három sűlyedőt minden hozzátartozó köteleivel együtt elkészíteni”, akárcsak „a 33 páholy közfalai behűzására” szükséges vásznat „szolgálatni”.

Ezekért a munkálatokért Szabadka városa 5000 pengő forint (=1900 előtt népnyelvi megnevezése a használt pénzegységnek) kifizetését biztosította „minden hiány (=levonás) nélkül akkor és oly részletekben, miként azt a munka kiállítása igényelni fogja”.

Így áll az október elsején történt pesti megbeszélést követő tizedik napon immár Szabadkán aláírt szerződésben. És bármennyire is hihetetlen, a szerződés aláírása utáni hetvenedik napon felavatták Szabadkán a színházat, amelynek megcsodált ékessége a „középlámpacsillár” volt. Ezt Telepi ajánlatára Schwendtner pesti bádogos és lámpakészítő csinálta, ahogy a prózaíróként elhíresült Vas Gereben a *Budapesti Visszhang* munkatársaként tudósításában írta: „A lámpának 18 ága nyúlik alá a törzsből, és szép hajlásának mindegyik végén van lámpaszerkezet alkalmazva, melynek mindegyikére egy tejszínű üvegharang van alkalmazva, s eké/p/en a páholsoroktól elvonatik a bántó sugárzat, az üvegharang színezete mintegy átszűrvén a fényt.” A csillár kidolgozása mellett méreteit tekintve is impozáns volt – szélessége majd 2, magassága pedig 3 méter –, 24 lánggal világította be a nézőteret, a színpadi világítást pedig 120 rivaldalámpa adta. Különben a régebben használt gyertyával és olajméccessel szemben az új színház világítása olajlámpával történt, ami kétségtelenül korszerű volt, jól lehet kevésbé, mint a Nemzeti Színházban már évek óta használt gázvilágítás.

Maga Telepi így írt a színházról a kor egyik legismertebb színészenek, a 48/49-es események miatt a nyilvános szerepléstől éppen eltűnt Egressy Gábornak (aki majd 1857-ben és 1858-ban hosszabb ideig vendégszerepel Szabadkán!): „...a színház szép, legalább az aradit, temesvárit, szebenit felülmúlja. Nem éppen nagy, de célszerű épületecske. [...] a színház szélessége a proscéniumon 31 láb, azaz öt öl egy láb, hátul a belső világa álfaltól álfalig, húsz láb, mélysége hátrafele hat öl, magassága elől 20, hátul 18 láb, azaz a pestinél két lábbal alacsonyabb”.

LATABÁRÉK ÉS A SZÍNHÁZAVATÁS

Miközben épült a színház, a november 27-i jegyzőkönyv szerint, a polgármester, Mukits János, Giefing Vincze képviselők és Czorda Bódog jegyző megbízást kapott a választmánytól, hogy „Latabár Endre színingazgató-

val a város és a közönség érdekei alapján saját legjobb belátásuk szerint szerződésre lépjenek”. S ők december 4-én bemutatták a „városi színház kibérlése iránt Latabár Endre [...] színigazgató úrral kötött szerződést”. Pontos volt tehát a *Hölgyfutár* december eleji száma Vidék című rovatának kishíre, miszerint „Jövő héten Latabár Szabadkára megy, hol a hó második felében a színház Szentpéteri vendégszereplése mellett, miután Kölcsény remek Hymnusa elénekeltetett, a Két Barcsay(?) -val megnyitattik”.

A kilenc pontból álló megállapodás, mely „az újonnan felépült szabadkai színház átengedése, illetőleg átvétele iránt [...] köttetett” a város megbízottai és Latabár Endre között, arra kötelezte a bérlő igazgatót, hogy a város által átadott színházban, melyet az „ahhoz tartozó helyiségekkel, bútorokkal, anyagokkal és szerekekkel” átvett a „f. hó december 16-tól jövő évi március hó végéig saját költségén színelőadásokat eszközöljön”. Ezért az igazgató kötelezi magát, hogy hasznbér fejében a tulajdonos a városnak „minden előadásért három pengő forintot” fizet, s hogy a város által meghatározott napon egy előadást tart, „melynek a költségek levonása után fennmaradó tiszta jövedelme egy a tanács által meghatározandó jótékony célra fog fordíttatni”. Minden többi előadás jövedelme az igazgatót illeti, akinek azonban „semmi szín alatt” sem szabad a város által „meghatározott bementi díjakat magasabbra emelni”. S következik az árjegyzék, amely a legolcsóbb 10 krajcárpengős karzati helytől az első emeleti 16–20. számú páholyokért fizetendő 2 forint 30 krajcár között mozgott. Hogy az árjegyzék külön tartalmazza a 16 előadásra szóló bérletek árát, az a szerződés 5. pontjából következik, amely leszögezi, hogy a félhavi decemberi műsort követően az igazgató köteles bérletet nyitni havi 16 előadásra, a többit bérletszünetben kell adnia. Annak érdekében pedig, hogy a színházat a város megóvja a konkurenciától, kötelezi magát, hogy „a hasznbérleti idő alatt minden a színházon kívüli előadásokért, mutatványokért” az igazgatót az ott befolyó tiszta jövedelem 10 százaléka illeti meg. A színházban, tudjuk a szerződésből, a város évi bérrel és lakással házmestert alkalmaz, kinek szolgálatait az igazgató külön egyezkedés alapján veheti igénybe. Ahogy a bérbevételről, úgy a bérlet megszűnéséről is rendelkezik a szerződés, kimondva, hogy az igazgató mindent „oly jó állapotban, mint átvette, a városnak visszaadni” köteles, és „minden akár szándékosan, akár gondatlansággal okozott károkért, rongálásokért” kártérítést kell fizetnie. Végezetül pedig a jogi és adminisztratív jellegű megkötések után a 9. pont a műsorra és a társulat tevékenységére vonatkozóan megszabja: „Ígérli a bérlő színigazgató, miként minden törekvését és erejét oda fordítandja, hogy előadásaival a közönségnek minél tökéletesebb szellemi élvezetet nyújtván a színháznak jövőjét alapítsa meg.”

kés Károly sokoldalú színész, aki elsősorban „a kedélyes apákat és jószívű nagybácsikat” játszotta, s legnagyobb sikerei „a nagyképűsködő bamba marquis-k és hercegek voltak”. Németi György „tőről metszett paraszt színész volt, szép magas bariton hangú népszínműénekes”, de „a drámákban is helyét állta”. A krónikás szerepét is vállaló Molnár Györgyöt, ki szökött honvédként csatlakozott Szegeden a társulathoz, Latabár azért szerződtette, mert „inkább karakter hősökre, azaz tragikusra volna szüksége, mint fiatal szerelmes színészre”, s hogy jól ítélte, igazolja, hogy Molnárból, ki később színházalapítóként és látványrendezőként szerzett magának hírnevet, hamarosan a vidék egyik legismertebb drámai (Shakespeare) színésze vált. Az együttes tagja volt még, a szegedi zsebkönyv alapján véljük, Gönczi Soma, Hári János, Molnár József, Szentkúti Mihály, Timár János, illetve Benke Jozefa, Komárominé Csorba Zsuzsánna, Komáromi Ida, Mátyásiné Kárevich Mária, és tartozott a társulathoz kartinító (Laczkó Gergely), táncmester (Zarkavölgyi János), sűgő (Ároki Szilágyi Imre), ügyelő (Török Antal), s volt ruhatárnok, színlaposztó meg cseléd is.

A máig híres színészdinasztia-alapító Latabár Endréről, ki 1851-ben, 1856-ban, 1858-ban és 1863-ban is megfordult Szabadkán, azt őrizte meg az írás, hogy színészként kevésbé, de „Igazgatónak rendkívül módon bevált [...], jó előadásokat tartott [...]. Társulatát rendben tartotta, műsorát mindig a kor színvonalán álló művek töltötték be, és minden új művet meghozatott, emellett a világért sem hanyagolta volna el az eredeti színirodalmat, sőt a klasszikusokat is adatta. [...] Az ő igazgatása mintegy reformáló volt a vidéki magyar színészetre, melynek figyelmét a németről a francia színirodalom felé fordította”.

Molnár György Latabárról írt sorai már nemcsak a direktort jellemzik, hanem a kor színházi műsorára is utalnak. Mielőtt azonban foglalkoznánk a szabadkai színházavatás három és fél hónapnyi műsorával, s ezen belül is elsősorban a színházavatón előadott Jósika-művel, szóljunk arról, amit a legnehezebb felidézni, rekonstruálni – a játék stílusáról.

A negyvenes és ötvenes években fokozatosan változott a színházi játéktípus. Egyrészt, főleg vidéken, még tartotta magát a romantika szavaló-éneklo előadásmódja, másrészt viszont a tovább élő patetikus játék ellenében követelményként egyre gyakrabban hangzott el az átélést és a természetességet egyaránt magában foglaló, jelentő motivált lélekrajzi ábrázolás igénye. És a *Két Barcsai* költőiségre hajazó fellengzős stílusával, illetve a romantikában felélesztett, a kor színszerűség elvéhez igazodó krónikás dráma erős érzelmi hatásra törekvő izgalmas jeleneteivel, mint a botránnyal végződő esketési jelenet vagy amikor a két Barcsai a börtönben ruhát cserél, s így menekül meg Mihály, aki azonban a kivégzés előtti pillanatban, hogy megmentse testvérét, váratlanul megjelenik, alkalmat

nyújtott mind a romantikus pátoszra, ami a szerény világítási körülményekkel is összefüggésbe hozható (az előnytelen világítás gesztus- és beszédbeli harsányságra kényszerítette a színészeket!), mind pedig – például a testvéri feláldozást lélektanilag hitelesen ábrázolni kívánó jelenetben – a színészi átélésre.

A *Két Barcsait* Jósika *Bornemisza Anna* című történeti elbeszéléséből írta a negyvenes években divatos, Shakespeare-t idéző krónikás drámák dramaturgiáját követve. Ősbemutatója 1844-ben volt a Nemzeti Színházban, ahol néhány év alatt harmincnál többször játszották. Nem gyakran, de a vidéki színházak műsorán is fel-feltűnt Jósika műve, például Kolozsváron 1845-ben. A színházi évkönyv szerint Latabár társulatának műsorán is szerepelt már 1853-ban Győrött. Így a szabadkai előadás talán inkább felújítás, mint új betanulás volt, annál is inkább, mert mint feljegyezték, Latabár azon ritka direktorok közé tartozott, akinek sikerült évekil megőriznie társulatát.

Hogy miért választották színházavatóul Jósika művét, arra nézvést természetesen nem rendelkezünk megbízható adatokkal, de feltételezzük, hogy az eseményhez illően, s talán kissé tüntetve is az önkényuralom ellen, magyar drámával kívánták felavatni a színházat, miközben tekintettel a politikai helyzetre, ajánlatos volt óvatosnak lenni. A *Bánk bán* még cenzúrázott formában sem jöhetett számításba, vagy nem is akarták megcsonkítva előadni, de hasonlóképpen elképzelhetetlen volt Vörösmarty drámájának, a *Czillei és a Hunyadiaknak*, illetve Szigligeti művének, a *II. Rákóczi Ferenc fogságának* a színrevitele is, holott jellege, tartalma szerint mindkettő megfelelt volna. De tartalmi vonatkozásai miatt Szigligetinek a hatalomvágyról szóló szomorújátéka, a Nemzeti Színházban 1845-ben színre vitt, s éveken át gyakori műsordarabnak számító *Grittire* sem eshetett a választás, ha egyáltalán gondoltak rá. Talán így került sor Jósika művére, amit már játszott a társulat, s amely, ha másért nem, a fejedelem megértő viselkedése, főleg pedig a fejedelemasszony határozott, igazságot osztó fellépése miatt, ami a hatalom iránti, a színház részéről tanúsítandó lojalitást is példázhatta, mindenképpen problémamentes választás volt. Ami Latabár számára, kiről feljegyezték, hogy íróasztalán (ahogy az éjjeli szekrényen a *Szentírás*) miheztartás céljából mindig ott volt Bach belügyminiszter *Theaterordnung*ként elhíresült szabályrendelete, fölöttebb fontos volt. Arra nyilván nem is gondoltak, hogy Jósika műve már tíz évvel korábban, a megírás és bemutatás pillanatában is korszerűtlen volt. A *Két Barcsai*, melynek zenéjét Egressy Béni írta, a romantika első, a nemzeti múlt felé forduló, azt példaként felidéző szakaszát képviselte. A 30-as évektől, elsősorban Széchenyi István fellépésétől a figyelem kevésbé a történelem, inkább a reformokra szoruló jelen és a víziókban megfogal-

mazott jövő felé fordult, amint ezt Kölcsey vagy Vörösmarty költészete, illetve a negyvenes évek új műfajai, a társadalmi dráma és vígjáték (Czakó Zsigmond, Obernyik Károly, Hugó Károly, Nagy Ignác stb.), valamint a népszínmű (Szigligeti Ede) is tanúsítják. Ilyetén Jósika műve megírásakor is, és szabadkai előadásakor is, korszerűtlen volt (jóllehet, az ötvenes évek politikai helyzete, mint Jókai történelmi regényei esetében is, igazolhatta a nemzeti múlt felidézését!), ugyanakkor viszont a kor színpadkonvenciói szerinti megjelenítés tekintetében, elsősorban vidéken, továbbra is beillett a színházi képbe. Tény viszont, hogy az utókor nem éppen hízelgően ítélte meg Jósika művét. A magyar romantikus dráma történetét áttekintő Vértessy Jenő „az alakok érdektelensége s a tárgy kisszerű volta” miatt marasztalja el a drámát, melyben az „eszes fejedelemasszonynak, a higgadt Barcsay (!) Mihálynak s a vitéz Barcsay (!) Lászlónak elég könnyű a küzdelme az együgyű részeges fejedelem s az ügyefogyott intrikus Gerézdi ellen, csak túlzott lovagiasságuk hozhatja egy perczre is veszedelembé őket”. A drámatörténésznek kétségtelenül igaza van, az azonban nem áll, hogy érdektelen lenne a cselekmény, melyben Apafi Mihály erdélyi fejedelem intrikus tanácsosa, Gerézdi János befolyása alá kerülve beleegyeznek a két Barcsai, Mihály és László fővesztésébe, de a fejedelemasszony, Bornemisza Anna, ki egykor Mihállyal volt szerelmi kapcsolatban, s kinek unokahúga, Zsófi Lászlóba szerelmes (Zsófit Gerézdi saját fiának, Bálintnak nézte ki), a gonosz terv megghiúsítására törekszik. Ennek első eredménye, amikor Bálint és Zsófi kikényszerített esketési jelenetében a nő a pap kérdésére, hogy szereti-e „választottját”, nimmal válaszol. Gerézdi azonban nem mond le tervéről. Szeretné elfogatni a két Barcsait, s azzal a hírral küldi hozzájuk két bizalmas emberét, hogy a fejedelem hívhatja őket. Mihály és László rájönnek, hogy cselről van szó, s ők fogják el a két csatlóst, majd – nyilván demonstrálva, hogy a csel nem sikerült – megjelennek a fejedelmi udvarban rendezett estélyen. Innen távozva azonban elfogják és bezárják őket. Innen Mihály úgy menekül, hogy ruhát cserél öccsével, de a kivégzés előtti pillanatban, hogy öccsét meg-

lemasszonynak, a higgadt Barcsay (!) Mihálynak s a vitéz Barcsay (!) Lászlónak elég könnyű a küzdelme az együgyű részeges fejedelem s az ügyefogyott intrikus Gerézdi ellen, csak túlzott lovagiasságuk hozhatja egy perczre is veszedelembé őket”. A drámatörténésznek kétségtelenül igaza van, az azonban nem áll, hogy érdektelen lenne a cselekmény, melyben Apafi Mihály erdélyi fejedelem intrikus tanácsosa, Gerézdi János befolyása alá kerülve beleegyeznek a két Barcsai, Mihály és László fővesztésébe, de a fejedelemasszony, Bornemisza Anna, ki egykor Mihállyal volt szerelmi kapcsolatban, s kinek unokahúga, Zsófi Lászlóba szerelmes (Zsófit Gerézdi saját fiának, Bálintnak nézte ki), a gonosz terv megghiúsítására törekszik. Ennek első eredménye, amikor Bálint és Zsófi kikényszerített esketési jelenetében a nő a pap kérdésére, hogy szereti-e „választottját”, nimmal válaszol. Gerézdi azonban nem mond le tervéről. Szeretné elfogatni a két Barcsait, s azzal a hírral küldi hozzájuk két bizalmas emberét, hogy a fejedelem hívhatja őket. Mihály és László rájönnek, hogy cselről van szó, s ők fogják el a két csatlóst, majd – nyilván demonstrálva, hogy a csel nem sikerült – megjelennek a fejedelmi udvarban rendezett estélyen. Innen távozva azonban elfogják és bezárják őket. Innen Mihály úgy menekül, hogy ruhát cserél öccsével, de a kivégzés előtti pillanatban, hogy öccsét meg-

mentse, megjelenik. A bonyodalmat a fejedelemasszony oldja meg, bizonyítékokkal leleplezi Gerézdi ármánykodását, amiért jutalmul a fejedelem egy órára átadja neki a hatalmat. Ez elegendő arra, hogy Gerézdit bezárassa, Lászlót és Zsófit pedig összeházasítsa.

Amint a vázlatos tartalmi ismertetésből is kitűnhet, a *Két Barcsai* előadása a szokványhelyzetek ellenére figyelmet lekötő, izgalmas élményt jelenthetett a színház avatására összesereglett helyi és vendégközönség számára. A hatást növelték a történet szempontjából jól megválasztott színhelyek (a fejedelem udvara, a rejtekhelyül szolgáló barlang, a börtön és a vesztőhely), melyekhez a várost festette függönyök közül minden biztonnal felhasználták a tömlőcöt, az oszlopos- és lovagtermet s az erdős vidéket ábrázoló háttérfüggönyöket és a hozzájuk tartozó álfalakat s kelleket, illetve az olyan borzalmat keltő kép, mint a sziklás vidéken a tűz körüli „haramia tekintetű csoportozat”, a színen vészjóslóan átrepülő bagoly, vagy a titokzatosság izgalmát keltő rejtőzködés formái. Arról, sajnos, nincs tudomásunk, hogy a szöveg előírta ló is megjelent a színen vagy csak Bornemisza Anna viselt lovaglóruhát.

A színházavató fontos dokumentuma a díszelőadás színlapja. Erről tudjuk a szereposztást, többek között azt, hogy a két vendégszínész, Szentpéteri Zsigmond Apafi volt, az ezermester Telepi pedig a kulcsár zsáner figuráját kapta. Barcsai Mihályt a tragikus szerepkörre felvett Molnár György, a fejedelemasszonyt a naivából drámai színésznővé érett Felekiné Szátfi Amália játszotta. Bornemisza Zsófiként a vaudeville-énekesnőből drámai szendévé avanszált Csencser Natália lépett fel, akit éppen ennek a szerepnek kapcsán fedez fel és dicsér a *Pesti Napló* tudósítója. A kisebb szerepek megformálói Berzsenyi, Kecskés, Török István, Kecskésné voltak, az utóbbi négy évvel később saját jutalomjátékaul választja majd Jósika művét, melyben Barcsai Mihály feleségének epizódszerepét tolmácsolta.

Latabár Endre 1854. december 16-ától 1855. március 31-éig bérelte a színházat. Napra ismert játékrendje tanúsítja, hogy összesen 81 este tartott előadásán a társulat tagjai mellett olykor vendégként a már említett Szentpéteri, Komlóssy Ida és Bulyovszkyné mellett Szigeti József és Jókainé is fellépett. A három és fél hónap másora változatos, amin az értendő, hogy több mint egynegyede a magyar dráma, a történelmi színművek mellett elsősorban népszínmű és vígjáték (Szigligetitől a *Cigány*, a *Nagyapó*, a *Két pisztoly*, a *Csikós*, a *Vid*, a *Liliomfi*, a *Szökött katona*, a *Nagyidai cigányok*, a *Fidibus*, a *Gritti* és a *Zsidó*, Szigeti Józseftől az Eötvös-regényből írt *Viola*, a *Szép juhász* és a *Politikus csizmadia*, Czakó Zsigmondtól az *Első László és kora*, a *Kalmár és tengerész*. Kövér Lajostól a *szép marquisnő*, Doppler Ferencről a *Két huszár*, a *Vadon fia*, Erdélyi Jánostól a

Velencei nő, Gaál Józseftől a *Peleskei nótárius*, Degré Alajostól a *Bál előtt és után*, Hegedűs Lajostól a *Hazatérték*, Bárány Boldizsártól a *Sajdár és Rurik*, Csató Páltól a *Megházasodtam*, Benkő Kálmántól a *Mikulás*, Tóth Józseftől pedig az *Orgazda*), hogy ennél is több a divatos külföldi, inkább francia, mint német, többnyire tucatmű, bohózat vagy érzelmes történet (Birch-Pfeiffer, Albini, Bayard, Auber stb.), melyek mellett egy-egy Scribe-mű (*Lecouvreur Adrienne*, *Egy pohár víz*), Moreto vígjátéka (*Donna Diana*), Nestroy máig elévülhetetlen bohózata (*Lumpáciusz Vagabundusz*) vagy Victor Hugo drámája (*Angelo*), amit Vörösmarty „nagy színi hatású”-nak említ, kivételes értéket képvisel, és néhány klasszikus szerző műve kapott helyett Latabár társulatának műsorában (Schillertől az *Ármány és szerelem*, a *Stuart Mária*, a *Haramiák* és *Az orléans-i szűz*, Corneille-től a *Cid*, Shakespeare-től a *Romeo és Júlia*, a *Hamlet* és az *Othello*). Ha megnézzük a Nemzeti Színház műsorát, s ezt összehasonlítjuk Latabár repertoárjával, kétségtelen igaz Molnár György megjegyzése, hogy a szabadkai direktor igyekezett beszerezni és műsorra tűzni a legújabb darabokat, egy-egy bemutatója alig néhány hónapot késik a Nemzeti-belihez képest. A klasszikus értékű művek műsorba iktatása elsősorban a pesti vendégszínházakhoz kötődik. Szentpéterit és Szigetit a bohózatok és a népszínművek, Komlóssy Idát és Bulyovszkynét a drámák és melodrámák fő(bb) szerepeiben láthatták a szabadkaiak.

KÉT EPILÓGUS

Az első:

Kétségtelen, hogy Latabár Endre szabadkai működését sikeresnek ítélték, s ilyennek tartja számon a színháztörténet is. A fennmaradt dokumentumok igazolják, hogy minden vállalt kötelezettségének maradéktalanul eleget tett, rendszeresen befizette az előadásenkénti három forintokat a városnak, s a közönség is elégedett volt. Természetes, hogy a következő évben is benyújtotta pályázatát, és bár ebben több változást is ígért, többek között ismert színészek (Egressy Gábor, Füredi Mihály) vendégjátékát és technikai újításokat, a választmány – nem tudni, miért – az ugyancsak jó nevű Havi Mihálynak adta a színházat a polgármester támogatását is bevető Latabár és a Debrecenből pályázó Gócs Ede ellenében.

A második:

Fél évszázaddal később a város drámapályázatot hirdetett, melyhez a Petőfi Társaság biztosította a zsűrit, felújítást eszközölt, s a már több jelentős napi és hetilappal rendelkező Szabadkán számos cikk jelent meg az évfordulóra. Újabb ötven évvel később, a centenáriumra alig emlékezett a vajdasági sajtó. Újabb ötven évvel később még ennyit sem foglalkozott a sajtó ezzel az egyetemes magyar színháztörténetben is fontos jubileummal.